

เครือข่ายวิจัยเศรษฐกิจวัฒนธรรมชุมชน Economic and Culture Community Research Network

*ฉัตรทิพย์ นาถสุภา
Chatthip Nartsupha

คำสำคัญ : เศรษฐกิจชุมชน, วัฒนธรรม
Keywords: Economic Community, Culture

ประวัติและความสำคัญของการวิจัยเศรษฐกิจ วัฒนธรรมชุมชน (พ.ศ. 2520-2538)

การวิจัยเศรษฐกิจวัฒนธรรมชุมชนเริ่มเมื่อทศวรรษ 2520 เกิดจากความสนใจของข้าพเจ้าและนิสิตปริญญาโทที่อยากจะเข้าใจชีวิต โดยเฉพาะการทำมาหากินของชาวบ้าน ซึ่งเป็นผู้คนจำนวนมากที่สุด อีกทั้งเป็นปัญหาในทฤษฎีสังคมศาสตร์ ว่าชาวบ้านในโลกที่สามมีและควรมีบทบาทอย่างไรในกระบวนการเปลี่ยนสู่สมัยใหม่?

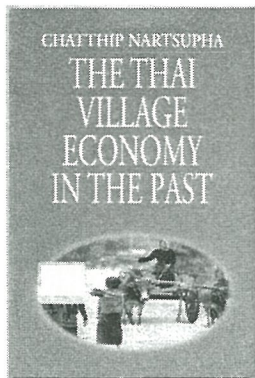
จะเป็นเพียงผู้สนับสนุน แต่มอบบทบาทนำให้คนชั้นกลางเช่นในประวัติศาสตร์โลกตะวันตกหรือไม่?

ขณะนั้นวิจัยได้ศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและวัฒนธรรมชุมชนหมู่บ้านไทยโดยวิธีอ่านเอกสารที่หอดจดหมายเหตุและสัมภาษณ์ผู้เฒ่าผู้แก่ ณ ชุมชนหมู่บ้านทั่วประเทศ เราได้พบว่าสถาบันครอบครัวและชุมชนมีความแข็งแกร่งมาก สังคมไทยเป็นสังคมแบบชุมชน ไม่ใช่แบบปัจเจกชน ซึ่งแตกต่างกับสังคมโลกตะวันตก ความเป็นชุมชนเป็นลักษณะพิเศษ เป็นแกนข้างในของสังคมและวัฒนธรรมไทย สถาบันชุมชนเก็บรักษา

*เมธีวิจัยอาวุโสสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

บทบาทสุภา ณ การประชุม 'นักวิจัยรุ่นใหม่...พบ...เมธีวิจัยอาวุโสสกว.' จัดโดยสกว. ณ โรงแรมแอมบาสเดอร์ จอมเทียน จังหวัดชลบุรี (วันที่ 12 ตุลาคม 2550 เวลา 13.00-13.30 น.)

จิตใจของผู้คนที่ตั้งใจคือความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ความรักในสันติ และความรื่นเริงกระตือรือร้น เอาไว้ ข้อนี้นพบนี้สอดคล้องกับประสบการณ์ของนักพัฒนาเอกชน เราได้พิมพ์

ผลการสรุปประสบการณ์ของนักพัฒนาเอกชนและข้อค้นพบของคณะนักวิจัย เป็นข้อเท็จจริงพื้นฐานสนับสนุนแนวคิดเศรษฐกิจวัฒนธรรมชุมชนซึ่งปรากฏขึ้นเริ่มตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2520 เช่นเดียวกัน แนวคิดนี้เสนอว่าในสังคมและวัฒนธรรมที่มีสถาบันชุมชนเป็นระบบใหญ่อยู่ข้างใน ควรเป็นเส้นทางที่ชุมชนและวัฒนธรรมชุมชนมีบทบาทนำ หรืออย่างน้อยก็พัฒนาระบบชุมชนเป็นระบบคู่ขนาน ไม่ใช่พัฒนาแต่ระบบทุนสุดโต่ง พัฒนาแต่ส่วนหัว แต่ละเลยส่วนอื่น ส่วนภายในของประเทศ ในประเทศของเราชนชั้นกลางกับชาวบ้านควรมีบทบาทร่วมกันในการพัฒนา โดยมีวัฒนธรรมชุมชนของชาวบ้านเป็นอุดมการณ์นำ ไม่ใช่

หนังสือซึ่งเป็นผลงานการวิจัย เช่น เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต (2527) วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย (2537) และนักศึกษาได้เขียนวิทยานิพนธ์ปริญญาโทจำนวนหนึ่ง คุณพรพิไลเลศิวิชาและข้าพเจ้าได้ร่วมงานวิจัยกันมาตั้งแต่ครั้งนั้น

อุดมการณ์ทุนนิยมนำ เพราะชุมชนเป็นแกนของสังคมและวัฒนธรรมไทย เป็นสถาบันหรือเป็นระบบชีวิตของผู้คนชาวไทยจำนวนมากที่สุด เป็นความเป็นจริงและความมุ่งหวังของชาวไทย การพัฒนาประเทศชาติที่แท้จริงจะต้องเป็นการพัฒนาที่ระบบที่ใหญ่สุดในแง่ผู้คนนี้ คือระบบชุมชน ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี เรียกเส้นทางของสังคมแนวทางนี้ว่า “เศรษฐกิจวัฒนธรรม” คือเป็นเศรษฐกิจที่ไม่ได้คำนึงถึงเงินใดๆ “สัมพันธ์อยู่กับครอบครัว ชุมชน วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมพร้อมกันไป เป็นเศรษฐกิจที่ไม่ทอดทิ้งถึงขาดกัน แต่เป็นเศรษฐกิจบูรณาการที่เชื่อมโยงชีวิตจิตใจ สังคมและสิ่งแวดล้อม...”

การค้นคว้าวิจัยเรื่องเศรษฐกิจวัฒนธรรมชุมชนนี้เดิมไม่มีที่ในมหาวิทยาลัยและวงวิชาการ วิชาเศรษฐศาสตร์ที่เรารับมา โนม์เอียงเป็นวิชาเศรษฐศาสตร์แบบนายทุน ให้ความสำคัญเฉพาะเศรษฐกิจภาคนายทุนและรัฐ คือการค้าระหว่างประเทศ การธนาคาร และการคลัง ไม่เห็นค่าของเศรษฐกิจภาคประชาชน คือเศรษฐกิจครอบครัวและชุมชน วิชารัฐศาสตร์สนใจรัฐ รัฐธรรมนูญ และการปกครองส่วนกลาง ละเลยการศึกษา รัฐท้องถิ่นและบริการสาธารณะที่ชุมชนท้องถิ่นจัดทำกันเอง วิชามนุษยศาสตร์ศึกษาวัฒนธรรมของชนชั้นนำ ไม่ให้ความสำคัญกับการศึกษาวัฒนธรรมชาวบ้าน

หลังการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง 14 ตุลาคม 2516 ด้วยพัฒนาการของการปกครองระบอบประชาธิปไตย ทำให้ความสนใจเรื่องสังคมและวัฒนธรรมชาวบ้านสามัญมีมากขึ้น และขยายตัวเป็นลำดับ รวมทั้งมีการรับและการเผยแพร่แนวคิดเศรษฐกิจวัฒนธรรมชุมชนโดยนักพัฒนาเอกชน และนักวิชาการและนักคิดจำนวนหนึ่ง มีการศึกษาวิจัย

เศรษฐกิจวัฒนธรรมชุมชนโดยเฉพาะในมหาวิทยาลัยในต่างจังหวัด ประกอบกับ ณ ระดับสากล แนวคิดแบบ modernization คือให้โลกที่สามพัฒนาแนวทางทุนนิยมตามตะวันตกสุดโต่ง ปฏิเสธวัฒนธรรมพื้นเมืองถิ่นเชิง ที่เสนอโดยสหรัฐอเมริกาและเฟื่องฟูระยะหลังสงครามโลกครั้งที่สอง คลายความน่าเชื่อถือลง สังคมไทยเริ่ม

สนใจชาวบ้านและเขตภายในชุมชนหมู่บ้านและวัฒนธรรมชุมชน เริ่มจากแผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540-2544) รัฐไทยระบุว่าส่งเสริมให้สถาบันครอบครัวและชุมชนเป็นสถาบันหลักของการพัฒนา

ชุดโครงการวิจัยเศรษฐกิจวัฒนธรรมชุมชนภายใต้การสนับสนุนของสกว. (พ.ศ. 2538-2545)

ช่วง พ.ศ. 2538-2545 คณะนักวิจัยเศรษฐกิจวัฒนธรรมชุมชนมีโอกาสขยายงานวิจัย เหตุสำคัญเนื่องจากการได้รับการสนับสนุนทุนวิจัยจากสกว. ในช่วงระยะเวลาดังกล่าวคณะนักวิจัยได้รับทุน 5 ชุดโครงการ เงินทุนวิจัยรวมกันทั้งหมดประมาณ 35 ล้านบาท ข้าพเจ้าเป็นหัวหน้า 4 โครงการ คุณพรพิไล เลิศวิชาเป็นหัวหน้า 1 โครงการ มีนักวิจัยเข้าร่วมทั้งหมดประมาณ 50 คน นักวิจัยมีจากระดับศาสตราจารย์ถึงระดับนักศึกษาปริญญาโท หรือแม้แต่นักเรียนแต่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะ นักวิจัยอยู่ในหลายสาขาวิชา เศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์ มานุษยวิทยา ประวัติศาสตร์ นิรุกติศาสตร์ ฯลฯ อยู่ ณ ต่างภูมิภาค บางท่านเป็นศาสตราจารย์หรืออาจารย์ชาวไทนอกประเทศไทย ผู้มาร่วมการสัมมนาหรือให้คำปรึกษาจากนานาชาติ ทั้ง 5 ชุดโครงการเป็นงานวิจัยพื้นฐานแบบมุ่งเป้า ต้องการทำความเข้าใจกลไกของระบบเศรษฐกิจวัฒนธรรมชุมชนของไทย เป้าคือระบบเศรษฐกิจวัฒนธรรมชุมชน

ซึ่งเป็นระบบเศรษฐกิจวัฒนธรรมที่ใหญ่ที่สุดของสังคมไทยในแง่จำนวนคน คือระบบชีวิตการทำมาหากิน ความสัมพันธ์ทางสังคม คุณค่าและความเชื่อของชาวบ้าน ระบบของประชาชนธรรมดาสามัญ ซึ่งมักถูกมองข้าม เห็นกันแค่สังคมไทยส่วนเปลือกนอก คือระบบราชการและระบบทุน

ชุดโครงการวิจัย 5 โครงการได้ขยายองค์ความรู้ความเข้าใจระบบเศรษฐกิจวัฒนธรรมชุมชนไทยใน 3 ด้านด้วยกัน คือ 1) กลไกของระบบชุมชนทางทฤษฎี 2) ต้นกำเนิดและวิวัฒนาการของระบบชุมชนไทย และ 3) ระบบชุมชนในสังคมไทยปัจจุบัน คณะผู้วิจัยใช้วิธีวิจัยแบบประวัติศาสตร์เป็นหลักใช้หลักฐานทั้งจากเอกสารและสัมภาษณ์ เสริมด้วยการสังเกตและร่วมกิจกรรมฝังตัวในชุมชนแบบมานุษยวิทยาสำรวจพื้นที่แบบภูมิศาสตร์ และใช้สถิติแบบเศรษฐศาสตร์ ทั้งที่เก็บโดยทางการและโครงการออกแบบสอบถามและเก็บสถิติเอง

ในทางทฤษฎี โครงการวิจัยสำนักคิดเศรษฐศาสตร์การเมืองแนวประวัติศาสตร์ (พ.ศ. 2537-2538) และโครงการวิจัยทฤษฎีและแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนชาวนา (พ.ศ. 2539-2541) ทำให้คณะนักวิจัยมีโอกาสดูทฤษฎีของสำนักองค์การผลิตของนักคิดรัสเซีย A.V. Chayanov (1888-1937) และแนวคิดเศรษฐกิจการเมืองอนาธิปัตย์นิยม (anarchism) อย่างละเอียด ได้ความเข้าใจว่าเศรษฐกิจชาวนาหรือเศรษฐกิจ

ผู้ผลิตเล็กอิสระอื่น (petty commodity production) มีพื้นฐานอยู่ที่การใช้แรงงานในครอบครัวไม่ใช่แรงงานรับจ้าง เช่นหัตถกร (artisan) จุดหมายของเศรษฐกิจครอบครัวคือการประกันการบริโภคไม่ใช่กำไร จึงอยู่ภายใต้กฎเศรษฐกิจที่ต่างจากทุนนิยม เศรษฐกิจผู้ผลิตเล็กนี้มีเสถียรภาพสามารถประกันการบริโภคได้โดยการใช้แรงงานของตัวเองเข้มข้นมากขึ้นในภาวะที่จำเป็น สถิติของรัสเซียก่อนการปฏิวัติ 1917 ก็แสดงเช่นนั้น อีกทั้งหากครอบครัวผู้ผลิตเล็กทั้งหลายรวมเป็นชุมชนผู้ผลิตเล็ก เช่นเป็นสหกรณ์แนวตั้งในการแปรรูปและค้าขาย ก็จะเป็นการพัฒนาต่อไปอีกขั้นหนึ่งด้วยความสมัครใจของชาวบ้านเอง ส่วนแนวคิดอนาธิปัตย์นิยมให้ความเข้าใจว่า การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน (mutual aid) โดยสมัครใจเป็นความจริงพื้นฐานของสัตว์และมนุษย์ปรากฏขึ้นเองทั้งในทางเศรษฐกิจ การปกครอง การศึกษา วัฒนธรรม ฯลฯ การจัดการขนาดใหญ่ นั้นเป็นไปได้ โดยใช้ระบบสมาพันธ์ (confederation) หรือเครือข่าย (network) ไม่ต้องใช้ระบบกระจุกอำนาจที่รัฐหรือที่นายทุน คณะนักวิจัยได้ร่วมกันเขียนผลการศึกษาเป็นหนังสือ ทฤษฎีและแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนชาวนา (2541) และ แนวคิดเศรษฐกิจชุมชน ข้อเสนอทางทฤษฎีในบริบทต่างสังคม (2544)

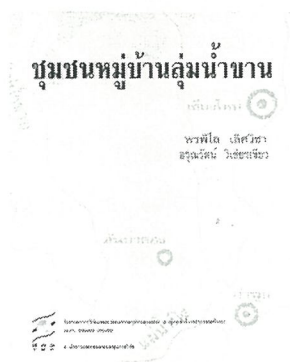
ในเรื่องต้นกำเนิดและวิวัฒนาการของระบบชุมชนไทย ชุดโครงการวิจัยประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมชนชาติไท (พ.ศ. 2538-2541) ศึกษาประวัติศาสตร์ไทสิบสองปันนา สิบสองจุ

ไทลาว ไทใหญ่ และไทอาหม ข้อนั้นพบยิ่งทำให้เรามั่นใจว่าสังคมและวัฒนธรรมไทยเป็นสังคมแบบชุมชน ความเป็นชุมชนเป็นลักษณะโบราณมากของชนเผ่าไทและสามารถรักษาไว้ได้ตลอดมา ณ ระดับประชาชนสามัญ ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างใดระดับรัฐหรือโลกภายนอก ในทางเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านร่วมกันครอบครองที่ดิน แล้วแบ่งที่ดินให้ครอบครัวในหมู่บ้านทำกิน หลังจากช่วงเวลาหนึ่งจะมีการแบ่งที่ดินใหม่ (repartition) โดยพิจารณาจากจำนวนสมาชิกในแต่ละครอบครัวที่เปลี่ยนแปลงไปตามวัฏจักรครอบครัว ในทางการปกครองใช้การบริหารโดยผู้สูงอายุ เช่นสภาผู้เฒ่า ในทางวัฒนธรรมถือว่าชุมชนหมู่บ้านมีชีวิต เป็นอินทรีย์เดียวกัน มีพิธีฮ้องขวัญบ้าน สืบชะตาบ้าน เลี้ยงผีปู่ตา ไหว้หอเจ้าบ้านหรือเสื่อบ้าน ต้นแบบสังคมและวัฒนธรรมไทยมีความเป็นชุมชนเข้มข้น และแต่ละชุมชนมีความเป็นอิสระอยู่มาก คณะนักวิจัยได้พิมพ์หนังสือในชุดประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมชนชาติไทนี้รวมทั้งหมด 14 เล่ม (พ.ศ. 2540-2544) และผลงานสรุปของชุดโครงการวิจัยนี้ปรากฏในปาฐกถาชุด “สรีนทร” ครั้งที่ 21 เรื่องประวัติศาสตร์สังคมกลุ่มชนที่พูดภาษาตระกูลไท (พ.ศ. 2549)

ชุดโครงการวิจัยเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านไทย (พ.ศ. 2543-2546) ซึ่งข้าพเจ้าเป็นหัวหน้าโครงการ และชุดโครงการวิจัยพลวัตเศรษฐกิจชุมชนสามลุ่มน้ำในประเทศไทย (พ.ศ. 2543-

2545) ซึ่งคุณพรพิไล เลิศวิชาเป็นหัวหน้าโครงการ ทำให้เราเข้าใจระบบชุมชนในชนบทไทยร่วมสมัย ระบบของประชาชนธรรมดาสามัญยังคงเป็นระบบครอบครัวและชุมชน แม้ในปัจจุบันไม่ใช่ระบบทุนนิยม ที่ภาคใต้ครัวเรือนชนบท 3/4 ใช้แรงงานสมาชิกในครอบครัวเท่านั้น ที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ครัวเรือนชนบทใช้แรงงานสมาชิกในครอบครัว 4/5 ของการใช้แรงงานทั้งหมด ที่ภาคเหนือระบบเหมืองฝายของชาวบ้าน ซึ่งมีหมู่บ้านนับร้อยเกาะโยงกันเองในแต่ละระบบ ยังคงดำรงอยู่ดี มีประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมเป็นเครื่องร้อยรัด มีศาลผี แก้วผี สภาผู้เฒ่า ของหน้าหมู่บ้านหมวด ระบบครุฑา ที่ภาคใต้มีหมู่บ้าน อนาธิปไตยสวนสมรม ตลาดนัดแลกเปลี่ยนกันด้วยน้ำใจ ระบบเกลอ แร่แรงงาน สหกรณ์ออมทรัพย์ โรงงานชุมชน ที่ภาคอีสานมีศาลผีปู่ตาและระบบเลี้ยว ครัวเรือนปรับตัวกับการรุกเข้ามาของทุนนิยมด้วยการผันการใช้แรงงานของครอบครัวปลูกพืชที่ใช้ที่ดินน้อยแต่ใช้แรงงานเข้มข้น จากข้าวเป็นผักและผลไม้ หรือเลี้ยงสัตว์ เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ หรือทำกิจกรรมการค้าขายและบริการ เช่นซ่อมเครื่องจักร ด้อนรับแขกท่องเที่ยว ทำหัตถกรรมหรือแปรรูปผลผลิตเกษตร เช่น ทำอาหารและขนม ทอผ้าพื้นเมือง จักสาน เครื่องปั้นดินเผา สมุนไพร ฯลฯ กิจกรรมเหล่านี้มักทำกันแบบรวมกลุ่ม มีแม่บ้านเป็นผู้นำหลายครอบครัวส่งสมาชิกบางคนออกไปขายแรงงาน เพื่อให้ส่งเงินกลับให้ครอบครัวจนเจือครอบครัว

ในชุมชนชนบท ชุดโครงการวิจัยของคุณพรพิไล เลิศวิชาและข้าพเจ้าได้ร่วมกันพิมพ์หนังสือจากการวิจัยครอบคลุมทุกภาค ทั้งหมด 19 เล่ม (พ.ศ. 2545-2546) เช่น จากประวัติศาสตร์หมู่บ้านสุทฤษฎีสองระบบ (2545) และ ชุมชนหมู่บ้านลุ่มน้ำขาน (2546) งานวิจัยชุดระบบชุมชนในสังคมไทย ปัจจุบันทำให้เรามีความชัดเจนว่า เศรษฐกิจภาคประชาชนหรือเศรษฐกิจชุมชนเป็นเศรษฐกิจที่ฝังตัวอยู่ในสังคมและวัฒนธรรม เป็นเศรษฐกิจวัฒนธรรม และเป็นระบบที่สามารถดำรงอยู่และพัฒนาได้ด้วยตนเอง สามารถมีความเข้มแข็งได้พึ่งตนเองได้ ดำรงอยู่และพัฒนาไปคู่ขนานกับระบบทุน

เครือข่ายวิจัยเศรษฐกิจวัฒนธรรมชุมชนในปัจจุบัน และแนวทางการวิจัยของเครือข่ายในอนาคต

จาก พ.ศ. 2545 ถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 2550) เครือข่ายวิจัยเศรษฐกิจวัฒนธรรมชุมชนยังคงช่วยเหลือซึ่งกันและกันและเกี่ยวโยงกันอย่างเดิม

ข้าพเจ้ากับคณะนักวิจัยได้ร่วมกันจัดสัมมนาขนาดเล็ก 20-25 คนว่าด้วยชานา 3 ครั้ง ครั้งแรกวันที่ 4-8 ธันวาคม พ.ศ. 2546 ที่นครพนม และเมืองมหาราช เน้นเรื่องเศรษฐกิจ ครั้งที่สอง วันที่ 9-13 ธันวาคม พ.ศ. 2548 ที่มุกดาหารและเมืองสุวรรณเขต เน้นเรื่องวัฒนธรรม ครั้งที่ 3 วันที่ 22-24 สิงหาคม พ.ศ. 2550 ที่กรุงเทพฯ และสุพรรณบุรี เน้นเรื่องเครือข่าย เราได้พิมพ์บทความและคำอภิปรายการสัมมนาเป็นหนังสือ ชานา ประวัติศาสตร์ชีวิต ความหวังและทางออก (2546) และชานาสองฝั่งโขง ชีวิต วัฒนธรรมและจิตสำนึก (2549)

สกว. ได้สนับสนุนนักวิจัยหลายคนในกลุ่มวิจัยเศรษฐกิจวัฒนธรรมชุมชนให้ขยายงานวิจัยต่อไป โดยเฉพาะ เช่น ศาสตราจารย์ ดร.ยศ สันตสมบัติ ทุนเมธีวิจัยอาวุโส พ.ศ. 2545 และ 2549 ค้นคว้าเรื่องเศรษฐกิจวัฒนธรรมชุมชนในบริเวณภูมิภาคกลุ่มแม่น้ำโขง คุณพรพิไล เลิศวิชา ทุนเมธีวิจัยอาวุโส พ.ศ. 2546 เรื่องเขตเศรษฐกิจวัฒนธรรมภาคเหนือตอนบน รองศาสตราจารย์ ดร.พอพันธ์ อุษยานนท์ ทุนวุฒิเมธีวิจัย พ.ศ. 2548 เรื่องวิสาหกิจชุมชนหมู่บ้านภาคกลาง อาจารย์ธรรมา ใจเที่ยง

ทุนนักวิจัยรุ่นใหม่ พ.ศ. 2547 เรื่องนิเวศชาวนา
ลุ่มแม่น้ำโขง

ท่านนักวิจัยได้ขยายงานอย่างมีนัยสำคัญ
ท่านอาจารย์ขยายขอบเขตในแง่พื้นที่ชาติพันธุ์
และพื้นที่ภูมิศาสตร์ จากชนชาติไทเป็นว่าด้วยชุมชน
ชนชาติอื่นและชุมชนข้ามพรมแดนประเทศไทย
ว่าด้วยชุมชนในประเทศเพื่อนบ้านอาณาบริเวณ
ลุ่มแม่น้ำโขง ลาวและจีนตอนใต้ คุณพรพิไล
นำพาเราจากความเข้าใจว่าสังคมและวัฒนธรรม
ไทยเป็นแบบสังคมแบบชุมชน ไม่ใช่ปัจเจกชน
เป็นเข้าใจเพิ่มว่าชุมชนมีเครือข่าย และเพิ่มอีกว่า
เครือข่ายมีหลายมิติซ้อนกันบนพื้นที่เดียวกัน
เรียกว่าเขตเศรษฐกิจวัฒนธรรม คุณพรพิไลและ
คณะเพิ่งจะได้เสนอรายงานการวิจัยทั้งหมด 11
เล่มในการประชุมที่เชียงใหม่เมื่อวันที่ 21-22
มีนาคม พ.ศ. 2550 ท่านอาจารย์พอพันธ์ชี้ให้เห็น
ความสำคัญของวิสาหกิจชุมชน การผลิต
หัตถกรรมและบริการต่างๆของกลุ่มผู้ผลิตเล็ก
เหล่านี้ในชนบทและเมืองท้องถิ่น ท่านพยายาม
ทำความเข้าใจเศรษฐกิจวัฒนธรรมหัตถกรรม และ
เสนอว่าจะเป็แนวทางพัฒนาสำคัญหนึ่ง
ของประเทศ ท่านอาจารย์ชวนทำวิจัยเกาะติดกับ
พื้นที่แอ่งสกลนคร-นครพนมด้วยตนเองตั้งแต่นั้น
มาแล้ว หนังสือจากการวิจัยล่าสุดเล่มใหม่
ของท่าน นิเวศชาวนาลุ่มแม่น้ำโขง (2550) ให้
หลักฐานว่าวัฒนธรรมไทลาวแห่งแอ่งสกลนคร-
นครพนม ซึ่งเป็นวัฒนธรรมแบบชุมชน มี
เสถียรภาพสูงมากตลอดเวลาอันยาวนาน หนังสือ

ทำให้เราต้องคิดทบทวน พิจารณาว่าแอ่งสกลนคร
นครพนมซึ่งมีขอบเขตรวมถึงเวียงจันทน์และฝั่ง
ซ้ายแม่น้ำโขง มีความสำคัญทางเศรษฐกิจ
วัฒนธรรมมากกว่าที่เราเคยคิด แอ่งสกลนคร-
นครพนมอาจเป็นดินแดนหัวใจของวัฒนธรรมไท
ลาว

ข้าพเจ้าเองกำลังเขียนหนังสือ การเป็น
สมัยใหม่กับแนวคิดชุมชน เป็นผลงานกิตติมธรี
ประจำสาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัย
สุโขทัยธรรมาธิราช พ.ศ. 2548-2550 สารสำคัญ
คือการตั้งปัญหาเกี่ยวกับการเป็นสมัยใหม่ของสังคม
ตะวันตก ถามคำถามว่าการเป็นสมัยใหม่มีเส้นทาง
เดียว (singular modernity) คือเส้นทางแบบของ
สังคมตะวันตก ที่เสนอโดยทฤษฎี modernization
หรือมีหลายเส้นทาง (multiple modernities) เส้นทาง
สู่การเป็นสมัยใหม่ของไทยที่ผ่านมา ทางเลือก
เส้นทาง การเป็นสมัยใหม่โดยการพัฒนา ระบบ
เศรษฐกิจวัฒนธรรมชุมชน

การวิจัยเศรษฐกิจวัฒนธรรมชุมชนเป็น
การวิจัยพื้นฐานแบบมุ่งเป้า คือเพื่อความเข้าใจ
กลไกและพัฒนาการของระบบ เป้าคือระบบ
เศรษฐกิจวัฒนธรรมของชาวบ้านไทยสามัญ คือ
ระบบชุมชนอย่างไรก็ตามการวิจัยพื้นฐานนี้มีความ
สำคัญและมีประโยชน์มากต่อประเทศชาติ
และประชาชนโดยส่วนรวม เพราะเป็นการทำ
ความเข้าใจและให้ความสำคัญฐานทางเศรษฐกิจ
และวัฒนธรรมที่แท้จริงของประเทศ ความเข้าใจ
เช่นว่านี้จะหันเหแนวทางการพัฒนาประเทศ จาก

ที่โน้มเอียงเป็นแนวทางทุนนิยมสุดโต่ง ถูกกำกับ
เต็มที่ เศรษฐกิจโดยทุนนิยมโลก และการเมือง
และวัฒนธรรมโดยรัฐบาลแบบราชการ หันกลับมา
เพิ่มความสำคัญให้แนวทางชุมชนประชาธิปไตย
พัฒนาจากฐานและศักยภาพในประเทศ ทั้งบุคคล
และวัตถุ เคารพการริเริ่มและการพัฒนาจากเขต
ภายใน ปลดปล่อยให้เขตท้องถิ่นมีอิสรภาพและฉกฉวย
กันขึ้นเอง ทางเศรษฐกิจ บริการสาธารณะ และ
วัฒนธรรม ประกอบกันเป็นภูมิภาคและประเทศชาติ
พึ่งตัวเองและพึ่งกันเองภายในประเทศเป็นหลัก
เป็นการพัฒนาแบบที่ความเจริญกระจายอยู่ทั่ว
ประเทศ รักษาและพัฒนาสถาบันชีวิตและ
วัฒนธรรมของประชาชน

นอกจากคณะของนักวิจัยที่กำลังค้นคว้า
ในโครงการที่ สกว.ฝ่ายวิชาการสนับสนุนที่ได้
กล่าวนามไปแล้ว มีคณะนักวิจัยอีก 2 คณะเป็น
สมาชิกของเครือข่าย คือคณะของรองศาสตราจารย์
สุวิทย์ ธีรศาศวัต ค้นคว้าเรื่องประวัติศาสตร์ชุมชน
ในภาคอีสานและลาว และคณะของอาจารย์
ดร.ปรีชา อุยตระกูล ค้นคว้าเรื่องศักยภาพชุมชน
ในเขตอีสานใต้ ท่านอาจารย์ปรีชาได้รับทุนวิจัย
จากสกว.ฝ่ายชุมชนและสังคม ที่มหาวิทยาลัยราช
ภัฏสุรินทร์และมหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี
ขณะนี้ มีนักศึกษาปริญญาเอกรวมกัน 15 คนใน
กลุ่มวิชาเศรษฐกิจและวัฒนธรรมชุมชน เป็นลูก
ศิษย์ของข้าพเจ้า ในจำนวนนี้ 6 คนกำลังทำวิจัย
เป็นวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกเรื่องเศรษฐกิจ
วัฒนธรรมชุมชน พื้นที่วิจัยคืออีสานใต้และลาว

ได้ เป็นที่น่ายินดีว่าในปัจจุบันในหลักสูตร
ปริญญาเอกยุทธศาสตร์การพัฒนากฎหมายภาคของ
มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ อุบลราชธานี และเลย
มีสาขาเศรษฐกิจและวัฒนธรรมชุมชนที่นักศึกษา
สามารถเลือกเน้นรายวิชาและเขียนวิทยานิพนธ์
ได้ ที่คณะเศรษฐศาสตร์มหาวิทยาลัยสุโขทัย
ธรรมาธิราชมีศูนย์ศึกษาเศรษฐกิจชุมชน มี
รองศาสตราจารย์ ดร.พอพันธ์ อุยยานนท์ เป็น
ผู้อำนวยการศูนย์ ความสัมพันธ์ใกล้ชิดระหว่าง
คณะนักวิจัยกับคณะนักพัฒนาเอกชนที่ต่างสนใจ
และให้ความสำคัญแก่แนวทางเศรษฐกิจ
วัฒนธรรมชุมชนที่จังหวัดสุรินทร์ เป็นพัฒนาการ
ที่สำคัญและเป็นความหวัง เป็นตัวอย่างการ
ประสานระหว่างการศึกษา แนวคิด และการปฏิบัติการ
การเผยแพร่งานวิจัยของเครือข่ายในรูปแบบหนังสือ
เล่ม ต่อเนื่องตลอดมา ของบริษัทสำนักพิมพ์
สร้างสรรค์จำกัด ช่วยทำให้ผลงานของเครือข่าย
เป็นที่รับรู้ของวงวิชาการและสังคม

เครือข่ายมาถึงการคิดต่องานวิจัยใน
อนาคต เครือข่ายควรวิจัยเรื่องอะไร องค์การ
ชุมชนทั่วประเทศเคยร่วมประชุมกันที่กรุงเทพฯ
วันที่ 24 - 25 กรกฎาคม พ.ศ. 2547 มีข้อสรุป
สำคัญมากกว่าควรยกระดับวัฒนธรรมชุมชนเป็น
วัฒนธรรมแห่งชาติ เครือข่ายวิจัยควรพิจารณาว่า
เครือข่ายจะสามารถมีบทบาทอย่างไร ที่จะหนุน
ช่วยให้เจตนารมณ์นี้เป็นจริง การวิจัยในเรื่อง
อะไรจะสามารถทำบทบาทนี้ ข้าพเจ้าคิดว่าแนว
ทางการวิจัยเรื่องเขตเศรษฐกิจวัฒนธรรมที่เริ่ม

โดยคุณพรพีไล เลิศวิชาและคณะ เป็นคำตอบที่สำคัญ ควรที่จะมีชุดโครงการวิจัยลักษณะนั้นในทุกเขตและภูมิภาคของประเทศ คือการศึกษาประวัติศาสตร์การมีจิตสำนึกและการเป็นผู้กระทำการเองและถักทอตนเองของเครือข่ายชุมชนท้องถิ่นทั้งทางด้านเศรษฐกิจ บริการสาธารณะ วัฒนธรรมและศิลปะ ในแต่ละมิติและซ้อนทับมิติยกระดับขึ้นเป็นเขต รวมทั้งปฏิสัมพันธ์ระหว่างเขตยกระดับเป็นภูมิภาคและเป็นประเทศชาติ โดยอาจมีสมมติฐานรวมศูนย์การค้นคว้าที่เศรษฐกิจวัฒนธรรมที่มีความเป็นชุมชนเข้มข้น น่าจะเป็นวัฒนธรรมกลางของประชาชาติ เช่นความมีน้ำใจ ครอบครัวยายและเครือญาติ สังคมอุดมธรรม ความอยู่เย็นเป็นสุข ความประณีตสุนทรีย์ เป็นต้น ขณะนี้เรามีข้อมูลกิจกรรมเศรษฐกิจวัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรมอยู่มากระดับหมู่บ้านหรือระดับกิจกรรมแต่ละอย่าง แต่ยังขาดปัญญาชนของประชาชนและนักวิจัยที่จะมาทำหน้าที่ชี้อธิบายให้ทราบว่ากิจกรรมเหล่านั้นเป็นผลมาจากและขับเคลื่อนด้วยพลังของประชาชนที่รวมกันเป็นชุมชนและเครือข่ายชุมชน ประกอบเป็นผลึกมโนภาพวัฒนธรรมชุมชนแต่ละด้านของเครือข่าย และซ้อนทับผลึกมโนภาพวัฒนธรรมชุมชนหลายด้านนั้น ประกอบ

เป็นระบบวัฒนธรรมชุมชน ณ ระดับเครือข่าย การสร้างและพัฒนากระบวนวัฒนธรรมของประชาชน เช่นนี้จะทำให้ประชาชนมีสำนึกชัดเจน จะมีผลย้อนกลับไปพัฒนาคุณภาพของกิจกรรมและขยายอาณาบริเวณของระบบชุมชน เป็นระบบชุมชนระดับเขต ภูมิภาค และประเทศชาติ อีกทั้งจะป้องกันไม่ให้กิจกรรมของชุมชนกลายเป็นส่วนเป็นเสี้ยวที่ไม่สัมพันธ์กัน แต่ละส่วนแต่ละเสี้ยวอาจถูกทำให้เข้าใจหรือถูกอธิบายว่าเป็นกิจกรรมที่เป็นส่วนประกอบหนึ่งของระบบราชการส่วนกลางหรือของระบบทุน

การค้นคว้าและอธิบายกิจกรรมและปฏิสัมพันธ์ภายในระบบชุมชน ณ ระดับต่างๆ และการพยายามพัฒนาระบบเศรษฐกิจวัฒนธรรมชุมชนในประเทศของเรา จะต้องคิดถึงและศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างระบบชุมชนกับระบบอื่นแวดล้อมในประเทศด้วย ทั้งในแง่ที่เป็นบวกและเป็นลบกับระบบชุมชน โดยเฉพาะคือปฏิสัมพันธ์กับระบบทุนนิยม อีกทั้งฐานะและบทบาทของรัฐในกระบวนการปฏิสัมพันธ์นี้ รวมทั้งศึกษาขั้นตอนประวัติศาสตร์และจุดตั้งของระบบชุมชนและของประเทศไทยในโลก (world-historical position) เพื่อเสนอเส้นทางการเป็นสมัยใหม่ที่เหมาะสมที่สุดของประเทศของเรา